

Sanahistoriallisia lisiä.

Lyly.

Sm. *lyly* merkitsee (Lönnr.) 'den hårdare nordsidan i tall, gran l. björk; tall- l. grantjuder (hård, elastisk); vänstra fotens skida som är gjord av sådan tall och är litet längre än högra fotens; båt; innanmäte (i sockerrör); (Lisäv.) skidlikt underlag för framforslandet av en så'. (Lönnr.) *sarven lyly* on 'hornmärg'. *Lylyppuu* on Gananderin mukaan 'hårt, fast, tätt träd', mutta Lönnrotin mukaan 'träd sommartiden, då barken utan klyvning låter avdraga sig, som sedan begagnas till lur l. blåsinstrument; ett sådant träd säges även vara *lylyssä* l. *nalkissa*'. Lönnrotilla on myös *lylykoivu* 'hård björk', *lylykuusi* 'hård gran', (Lisäv.) *lylymänty* 'hård tall, martall'. Mainitsen myös Gananderin lauseen: *Hauraat Lyly oxat kuusesa on*. Vir. 1913 99 on HÄSTESKO esittänyt murretietoja, joiden mukaan *lyly* on mm. 'puun pohjoispuolelle kasvanut hauras puoli; lylyksi sanotaan käyräksi kasvaneen kuusen tai petäjän selkäpuolella olevaa, kovaa ulkoreunaa; se on hyvin kovaa, väriltään punertavaa, mutta sangen haurasta; nykyään siitä tehdään veneen kölejä, koska se tekee veneen luistavaksi teloja pitkän vedettäissä'. — SETÄLÄ Sanastaja 1928 4—5 on käsitellyt mainittuja Lönnrotin ja Gananderin tietoja ja lisäksi mm. seuraavia: (Lönnr.) *lyyli* 'fart, själsdrift; (Lisäv.) offer, offrande', *lylypaikka*, *lylypaikka* 'heligt ställe i skogen', *lylyttää*, *lylyttä* 'anställa offer, offra, bära fram offer', (Lisäv.) *lylyjoki* 'offerflod', sanoen: »Ei voi epäillä sitä, että *lyyli* (*lylyly*) ja *lyly* osalta kuuluvat yhteen, mutta on vaikea tietää, edustavatko eri m e r k i t y k s e t kokonaan eriäviä sanoja, vai voisivatko kaikki lopulta kuulua yhteen.» Ilmeistä kuitenkin on, että *lyyli* ja edellä puheena ollut *lyly* ovat eri sanoja. Niitä tuskin voidaan yhdistää *lylypaikka* ja *lylyjoki* sanain perusteella (näissä voinee *lyly* pro *lyyli* perustua kansanetymologiaankin). TOIVONEN FUF 20 64 yhdistää, tosin epäröiden, *lylyttä*, *lylyttää*, *lylypaikka* sanoihin erään ostjakin verbin, jonka merkitys on 'rukoilla'.

Lyly sanalla on vastineet kaikissa lähisukukielissä: karj. (Gen.) *lülüş*

'lyly' (*länkäksi kuin kašvav puu, niin lülüš on al'i-puoella puuta*), *lülüšini pohja ahkivošša*; veps. (Kett.) *lül*, gen. *lülün* 'okaspuu pinnalüli'; vatj. (Must. Vir. 1883 175) *lülü* 'konkelo, länkäpuu', *kuuselüli*; vir. (Wied.) *luli* 'Glieder (an Tieren, Gewächsen), Stück zwischen zwei Knoten, Gelenken, Absätzen, Kettenglieder, Wirbel, Fruchtteil (z. B. von Apfelsinen), Schuppe (an Zapfen), Schlaube (in welcher eine Nuss od. Eichel sitzt)', *pü-lüli* 'Jahresschuss an Bäumen, spez. die aufsteigend gewachsenen Seitenschösslinge, auch überhaupt: aufsteigend gewachsenes Holz, woran man eine härtere, äussere, unter Umständen harzreichere, rötliche Seite (*lülü-külg*) und eine weichere, innere Seite (*röšk külg*) unterscheidet'; liiv. (Kett.) *lül* (*lül*) 'die obere Seite krummgewachsener Bäume, meistens der Kiefern und Tannen; (murt. myös) morsch'.

WICHMANN Vir. 1915 114 on esittänyt sanallemme vastineen ostjakista: (Karj. OL 180) DN *löt*, Trj. *лѳл*, V Vj. *лѳл*, Ni. *лѳл*, Kaz. *лѳл*, O *лѳл* 'Wetterseite einer Fichte', (Sirelius, käsikirj.) *läl*, *tet* 'lyly', *jauyol'-ael* 'jousilyly', *teten-juz* 'lylypuu'. Myös PAASONEN OWb. 253 on *lyly* sanaan yhdistänyt kirjaamansa ostj. sanan K *tät*: *t.-mē-yat* 'janlus (petäjän ja lehtikuusen kova pohjoispuolinen puolisko)', J *лѳллѳл* 'hauras'.

Olen tavannut vastaavan sanan myös syrjäänistä. Ižman murteessa sen nominatiivi on *lō* (< **lol*). Esim. *puis lō* 'puu on lylyä (sopii pororeen jalakseksi)' (Varyšin kylä). *lō-bekis tsorid*, *a medor bekis nebid* 'lylykylki (mutkan selkäpuoli) on kovaa, mutta toinen kylki pehmeää (kuusesta ja männystä)' (Mošjuga); *lō*, instr. *lolen* 'puun mutkan kova puoli'; *kor pu bidme šukilā*, *silen ulišla-dor-bekas lō*, *a vilišla-dor-bekis pušker-pu* 'kun puu kasvaa käyräksi, sen alipuolessa on lylyä, mutta ylipuoli on pehmeää puuta' (Mutnyi Materik Petšoran varrella). Kertšomjan murteesta olen merkinnyt johdannaisen *lolēd* (*loled*) 'kova, lylyinen (kuusi, mänty, pihtakuusi)', esim. *lolēd koz-pu* 'lylykuusi (sopii sukseksi)', *lolēd pu*, *sija vek šukla* 'lylypuu, se on aina käyrä'.

Alkumerkitys on ilmeisesti sama kuin sm. *lyly* sanalla tavallisesti, nim. 'havupuun kova ja hauras puuosa, joka muodostuu tavallisesti mutkan selkäpuoleen ja rungon pohjoiskylkeen'. Tästä on saatu sm. merkitykset 'suksi' ja 'lieka' puuaineksen ja 'vene' lylypuisen kölin mukaan (pars pro toto). Vatj. 'konkelo, länkäpuu' selittyy siitä, että lyly esiintyy usein puun mutkassa. Vir. merkitykset 'nivel, kahden nivelen väli, ketjun rengas' perustunevat lähinnä puun mutkan merkitykseen. Jonkinlaisen yhtäläisyyden perusteella lylyn kanssa on saatu myös muita merkityksiä, kuten sm. '(sokeriruo'on) sisus, (sarven) ydin', vir. '(appelsiinin) hedelmäosa', ostj. 'hauras' jne. — Lylyä on käytetty ammoisista ajoista tarvekalujen valmistukseen.

Vokaaliston suhteen tulkoon huomautetuksi, että syrj. *o* vastaa sm. *y*:tä esim. sanoissa syrj. *sodni* 'sich vermehren' ~ sm. *syntyä*, syrj. *kom* : *k.-mu* 'die Gegend von Čerdyn' (votj. *kam* 'Fluss') ~ sm. *kymi*. Syrj. *o*:n vastineena on ostj. *ə* jne. esim. tapauksissa syrj. *polni* ~ ostj. *pəl-* 'fürchten', syrj. *košjini* ~ ostj. *kəntš-* 'suchen' (ks. STEINITZ Vok. 29—30).

Pilkka.

Vir. 1937 145— yhdistin sm. (Lönnr.) *pilkka* 'märke, tecken, fläck, prick, skottmål' sanaan syrj. adjektiivin *bil'kja* : (kirj.) Ižman murt. *b. vėljs* 'pilkkuotsainen hevonen', (Wichm.) ali-Vytšegdan murt. *b.-kimesa* 'weiss-stirnig (härästä)', olettaen kantasanaa **bil'k* 'valkea täplä t. läikkä (otsassa)'. Huomautin erikoisesti merkinnöistä sm. (Renv.) *pilkka* *otsassa* 'nota frontis alba' ja karj. (Gen.) *pilkka* 'pilkka (hevosella otsassa)' ja johdannaisista sm. (Renv.) *pilkku*, *pilkko* = *pilkka*, vatj. *pilkku* 'pilkka, pilkku, täplä', vir. *pilk*, gen. *pilgu* : *valge-p.* 'Blässe, Fleck'. Lisäksi mainitsin muita johdannaisia ja huomautin, että myös *pilkka* 'Spott' voi kuulua tänne. Nyt olen todennut Ižman murteesta sanan *bil'k*, instr. *bil'kjen* 'hevosen, joskus lehmän tai sonnin otsatähti' (Vertep), 'hevosen otsatähti' (Mutnyi Materik Petšoran varrella). Vertepistä olen merkinnyt myös johdannaisen *bil'kja* : *b. vė* 'otsatähdellinen hevonen', *b. meš* 'otsatähdellinen lehmä'. Adjektiivissa *bil'kja* on tunnettu johdin *a* (~ votj. *o*); *j* kuuluu kantasanaan ja voi olla johdin tai siirtymä-äänne tai analogian vaikutuksesta syntynyt (ks. SUST 65 274—80).

Sm. sana on jo kauan sitten selitetty germaanisperäiseksi (vrt. misl. *flekker*, mruots. *flækker*, ruots. *fläck*), ja tästä selityksestä pitää kiinni edelleen KARSTEN Soc. Scient. Fenn. Vuosikirja 1940 12—3, Folkmålsstudier X 385. Hän sanoo (jälk. paik.) *pilkka* 'märke, tecken jne.' sanasta: »Okänt i de östersjöfinska och avlägsnare fi.-ugr. släktspråken. Det av Uotila Virittäjä 1937, s. 145 ff. jämförda syrjänska *blikja* [o: *bil'kja*], om häst l. ox med bläs i pannan intygar icke fi.-ugr. ursprung för fi. *pilkka* 'fläck' l. *pilkku* 'märke'. Ordet är ett lån i syrj. och där avlett medels ett *j*-suffix.» Viitaten SETÄLÄÄN SUSA 23₁ 50 aliv. 2 ja TUNKELON SUSA 23₃₁ 6 Karsten sanoo, että syrjäänissä on muitakin jälkiä skand. vaikutuksesta. Mp. Setälä mainitsee skand. lainoiksi syrj. *bekar*, *beker* 'Schale, Schüssel' ja *šogla* 'Mast' sanat. Mutta Tunkelon suhtautuminen asiaan on aivan oikealla tavalla kriitillinen. Hän sanoo, että QVIGSTAD'n kysymykseen Nordische Lehnwörter 288, onko syrj. *šogla*, *šogla* 'Mast' skand. alkuperää, lienee vastattava myöntävästi, mutta kysymystä siitä, onko sana saatu suoraan vai ei, olisi tutkittava ottaen huomioon kaikki syrj. sanat, joille on oletettu

skand. alkuperää. Syrj. *šogla*, *šögla* onkin osoitettu ven. lainaksi (ks. PAA-SONEN FUF 2 190—1, KALIMA SUST 29 139, SETÄLÄ SUST 30, 28). Syrj. *bekar*, *beker* sanan olen merkinnyt Syrj. Wortschatz 10 venäjältä lainatuksi ja SUSA 52, 9—10 olen perustellut käsitystäni. Ei ole osoitettu yhtään syrj. sanaa, joka olisi suoraan skand. taholta saatu.¹ Ja kuinka syrj. *bjlk* äänteellisesti voisi perustua germ. **flikka-*, *flekka-* (> ruots. *fläck*) sanaan, on minulle käsittämätöntä. Itämerensuomea voisi ajatella lainan antajaksi, ellei äänneasu olisi esteenä (ims. *p*, *l*: syrj. *b*, *l*). Tuskinpa on muuta mahdollisuutta, kuin että syrj. *bjlk* ja sm., karj. *pilkka*, vatj. *pilkku*, vir. *pilk: valge-p.* ovat alkusukulaisia.

Yöpuu.

Sm. sanaa *yöpuu* 'nuotiopuu' (ks. TEPPO Kotiseutu 1942 68; hän lie-nee oikeassa arvellessaan, että sanonta *yöpuulle* menosta on saanut alkunsa nuotiopuun ääreen yöpymisestä luultavammin kuin kanan orrelle asettumisesta) muistuttaa syrj. Udoran murteen (Wichm.) *oi-pu* 'stehend verdorrt Kiefer'. Syrj. Wortschatz 182 olen verrannut tämän yhdyssanan alkuosaa saman murteen *oi* 'yö' sanaan: *oi-pu* olisi alkuaan merkinnyt 'yöpuu' l. 'Kiefer zum Lagerfeuer', niinkuin olen merkinnyt.

Ainakin läntiset syrjäänit tuntevat rakovalkean käytön. Sysolan ja Luzan murteista on todettu (Wichm.) *nodja* 'Lagerfeuer (im Walde, zwischen zwei durren Kiefernstämmen; die Kiefern sind stehend verdorrt; die Teile der beiden, die gegeneinander stossen, sind spanförmig behauen; L: russ. *нодя*)'; *nodja dorin uéni* 'am Lagerfeuer schlafen'; myös Letkan murteesta on merkitty (Sirelius FUF 8 29) *nodja* 'Lagerfeuer'. WICHMANNIN mukaan FUF 15 29, Valvoja 1920 404—5 sana on lainattu suoraan itämerensuomesta (vrt. veps. *nodg*, *nodj*, karj. *nuodivo*, sm. *nuotio*), KALIMAN SUST 44 173 ja WIKLUNDIN MO 12 235 mukaan lähinnä venäjältä (*нодья*, *нодьё*, *номьё*, *нудья* es. laajalti pohjoisvenäl. murteissa, jopa Siperiankin puolella), johon sana on saatu itämerensuomesta. Wichmann sanoo, että jos syrj. sana olisi venäläisperäinen, odottaisi ensi tavussa mieluummin *e* vokaaalia. Ven. *o*:ta vastaa kuitenkin syrjäänissä myös *o*, joten sana voi hyvinkin olla ven. välityksellä saatu (ks. Vir. 1936 203—4). Sana on kulkeutunut myös voguliin (NyK 39 452: keski-Lozvan murt. *nutjä* 'erdei tüz') ja tšeremissiin (ks. WICHMANN Valvoja 1920 405; W:n arvelun mukaan sana olisi

¹ Ajatuksen, että syrjäänissä olisi skand. lainoja, on ensimmäisenä esittänyt SJÖGREN Ges. Schriften I 398 aliv. 762. AHLQVIST Kalevalan karjalaisuus 19 aliv. mainitsee sellaisiksi sanat *bekar* (ks. ed.), *karta* 'Viehstall, Hof' (< tšuv.), *lem* 'Leim' (~ votj. *lem*, sm. *tymä* jne.), *bur* 'Bohrer' (< ven.).

tullut voguliin syrjäänin kautta; mutta kun sana tunnetaan vain syrj. länsimurteista, niin tuntuu luultavalta, että vogulikin on saanut sanansa venäjältä).¹

Syrj. *oï-pu*, joka todistaa rakovalkean käytöstä myös Udoran alueella, lienee syntynyt omaperäisenä muodostuksena. Jos olisi varmaa, että syrjäänit ovat oppineet rakovalkean suoraan itämerensuomalaisilta, ja jos vepsästä tai karjalasta tunnettaisiin *yöpuu* sanan vastine, niin voitaisiin arvella, että *oï-pu* on käännöslaina.

T. E. Uotila.

¹ PÄLSI Eräelämän perinteitä 40—1 esittää, että rakovalkean leviämisaalue rajoittuu vain suomalais-karjalaisen kaskikulttuurin piiriin. Hän tanoo, että Ossendovskin mukaan se tosin tunnetaan Siperiassa, mutta että se nimestä (*noida*) päättäen on karkoitettujen suomalaisten tuoma.